

ТОНТЮЛАДУЗИ

Муассислар: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ХАЛҚ ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ДАВЛАТ МАТБУОТ ҚҮМИТАСИ

Газета 1929 йил, 1 августдан чиқа бошлаган

№ 43 (65919)
1996 йил, 22 июнь, шанба

Сотувда эркин
нархда

Ёз — дам олишга соз!

**БАЙРАМЛАРНИ
НАСАДАН**

«Семург» номли болалар соғломлаштириш оромгоҳи Бустонлик туманининг энг хушманзара ерларидан булмиш Оқтошда жойлашган. Ҳадемай оромгоҳнинг тугилган куни. Оромгоҳнинг ҳам тугилган куни буларканми, деб ҳайрон бўляпсизми? Бу йил соғломлаштириш масканининг ташкил қилинганига 25 йил тулади. Чорак аср давомида «Семург»да 40 мингдан зиёд уғил-қиз ҳордиқ чиқариб, саломатликларини мустаҳкамладилар.

Айни кунларда ҳам оромгоҳнинг бағри болажонлар билан гавжум. Уларнинг ҳар бир куни серзавк, таассуротларга бой уяпти. Спорт майдончаси, чумилиш ҳавзаси, теннис корти, стадионларда ҳар турдаги мусобақа ва белланувлар авжида. Болалар айниқса саёҳатга чиқишни

жуда ёқтиришади. Моҳир ва тажрибали йулбоғчилари Валерий Жумабеков ва Мирослав Зорич ҳамроҳлигида йулда учрайдиган барча қийинчилик ва тусиқларни енгиб, баланд чуққилар сари интилийшади. Қоядан қояга урилиб, шарқираб оқаётган шаршарани, чор атрофдан ураб турган сервиқор қояларни, ҳайрат билан томоша қилишди, турли шаклдаги тошлардан йиғишди, тоғ усимликлари ва гулларида мактаб музейлари учун гербарийлар тупланди. Кечга яқин давонда каттакон гулхан ёқиб, атрофида давра қуришди. Улар қуйлаган қушиқлар қояларда акс-садо булиб жарангларди.

Байрамлари мул булган ушбу оромгоҳга кун йиллардан

буен педагогика фанлари номзоди, Ўзбекистонда хизмат курсатган халқ таълими ходими Данил ака Абдуллаев раҳбарлик қилиб келадилар. Лекин бирор юмуш билан у кишини йўқлаб боргудек булсангиз, хонасидан тополмайсиз. Чунки Данил ака доимо болалар орасида. Бир қарасангиз от минган аппачилар сардори булади, бир қарасангиз эшагида Бухородан қайтаётган Насриддан Афанди тимсолида курасиз. Яқинда денгиз ва океанлар шоҳи Нептун қиёфасига кирганида, болалар уни таниёлмай анча уйланишди. Қувончилиси шундаки, оромгоҳда утказилаётган миллий анъаналар байрами, бадий ҳаваскорлар чиқишлари, турли курик-танловларда нафақат оромгоҳда дам олувчилар, балки яқин қиш-

лоқлардаги болалар, ҳатто уларнинг ота-оналари ҳам иштирок этишяпти. Оромгоҳлараро буладиган белланувларга эса болалар жиддий ҳозирлик қуришади.

Уларнинг уз митти фотокино студиялари ва телевидениелари ҳам бор. Унда кун йиллар давомида «Семург» ҳаётида руй берган ажойибу гаройиб тadbирлар, тантана ва учрашувлар муҳрланган.

«Семург»да утган ҳар бир кунлари болаларнинг едида узоқ сақланишига шубҳа йўқ.
Жўрабек ХАМИДОВ.
Суратларда: «Семург» ҳаётидан лавҳалар.

Е. ЛЕЙТМАН
олган суратлар.

ФАВВОРАДА

ЧҮМИЛСА

БҮЛАДИМИ?

Ёз фаслини орзиқиб кутмайдиган бола булмаса керак. Чунки бу даврда биринчидан мактабларда уқишлар тугаб, таътил кунлари бошланса, иккинчидан, куннинг жазирама пайтида муздек сувда мириқиб чумилишнинг узига хос гашти булади. Бугунги кунда ҳам дарёлару куллар, сойлари каналларда чумилаётган болаларни куплаб учратиш мумкин. Аммо юртимизнинг Тошкент, Самарқанд, Бухоро, Фарғона каби сув ҳавзалари

чиниқтиради. Лекин фаввора сувлари ҳар доим ҳам тоза булавермайди. Болалар сувдан чиққач, баданларини куёш нурида тоблаш учун фаввора атрофидаги асфальтларга ётадилар. Бу ерлар эса купгина касалликларни, шу жумладан юқумли ошқозон-ичак хасталикларини чақирувчи микроблар билан ифлосланган булади. Бундай микробларни баданига илаштириб олган бола яна фаввора сувда чумилиб, уни қайта ифлослайди.

Тошкент цирки рупарасидаги фаввора енидамиз. Бу ерда ҳам шу аҳвол. Болаларнинг биридан сураймиз.

—Бу ерга чумилишга тез-тез келиб турасанми?

—Деярли ҳар куни туш пайтида.

—Фаввора суви тоза эмаслигини, унда чумилган болаларда турли юқумли касалликлар пайдо булиши мумкинлигини биласанми? Ахир сув оқмаяпти, бир жойда айланяпти-ку?

—Нима бупти? Шунча пайтдан бери ҳали бирор жойим оғриб қолгани йўқ.

—Касаллик кейинроқ узини номён қилиши мумкин.

—Нима қилайлик, биз томонларда чумиладиган жой йўқда,—суҳбатга қушилди бизни нарироқда кузатиб турган новчароқ бола. Афтидан у шу ердаги болаларнинг дардини айтган эди. Дарвоқе, унинг гапида жон бор. Пойтахтимизда болалар учун мулжалланган махсус чумилиш ҳавзалари борми? Ахир фаввора чумилиш учун эмас, балки шаҳримиз файзи, қолаверса атроф-муҳитни салқинлатиб туриш учун қурилган. Ўзбекистон Миллий боғи, Мирзо Улуғбек номли истироҳат боғларидаги чумилиш ҳавзалари эса фақат катталар учун мулжалланган.

Пойтахтимизда унга яқин чумилиш ҳавзаларига айланган фавворалар бор. Энергетика вазирлиги биноси енидаги, Алишер Навоий номли театр рупарасидаги, Чорсу майдонидаги фавворалар шулар жумласига киради. Ана шу фавворалар ҳажмидаги сув ҳавзалари шаҳарнинг барча турар жойларида қурилса, уларда сувлар оқиб мунтазам тозаланиб турса айни муддао буларди. Чунки болаларни чиниқтириш фаввораларда чумилиб, юқумли касалликлар орттириш ҳисобига булмаслиги керак.

Абдумалик
АБДУРАХМОНОВ

булмаган йирик шаҳарларида яшовчи болалар куннинг иссиқ дамларида нима қилишмоқда? Қизиги шундаки, улар ҳам чумилишмоқда. Қаерда, дейсизми? Фаввораларда.

Пойтахтимизнинг марказида, Мустақиллик майдони яқинидаги фаввора енидамиз. Бу ерда ҳам болалар бири тушиб, бири чиқиб сувда чумилишмоқда. Эндигина сувдан чиққан болани суҳбатта тордик.

—Исминг нима?

—Санжар.

—Қаерда турасан?

—Юнусободда.

—Ота-онанг бу ерда чумилаётганингни билишадими?

—Йўқ, билишмайди, уларга айтмай, уйдан чиқиб кетганман.

—Йулда бирор бахтсиз ҳодиса руй берса нима булади?

Дарҳақиқат, бу ерга шаҳримизнинг турли-туман жойларидан болалар чумилишга келишади. Уларнинг аксарият қисми йул ҳаракати хавфсизлиги қоидаларини яхши билмайдиган мактаб ўқувчиларидир. Чумилишга келган айрим болаларнинг ота-оналари уз фарзандини қидиришмайди ҳам, «Узи келиб қолар» деб қуйишади, бепарволик билан. Ваҳоланки, бугунги кунда пойтахтимизда руй бераётган транспорт ҳодисаларининг куп қисми болалар иштироки билан, боғлиқ.

Тугри, езда чумилиш танани

«ҲАРАКАТИНГИЗНИ ТЎҒРИ БАҲОЛАЙ ОЛИНГ»,

— дейди Халқаро Мухандислар академиясининг мухбир аъзоси, техника фанлари доктори Муборак ТЕШАБОЕВА.

— Муборак опа, ўқувчилик даврларингизни эсласангиз.

— У пайтларда мактабга боришни жуда яхши кўрадим. Иложи бўлса-ю яхшанба кунни ҳам мактабга борсак дердим. Математика, кимё, тарих, адабиёт каби фан ўқитувчиларининг ҳар бир янги дарс соатларини диққат билан эшитардим. Назаримда ўқитувчилар доимо менга қараб гапиришар, фақат мен учун дарс утишаётгандек буларди. Балки уларнинг гапларини эътибор билан тинглаётганим учун шундай туюлгандир? Математика фани ўқитувчимиз мени математик бўлишимни, кимё ўқитувчим кимёгар, адабиёт ўқитувчимиз эса адабиётчи бўлишимни хошлашарди. Касал бўлиб бир ҳафта мактабга бора олмадим. Шунда математика ўқитувчимиз доскани иккига бўлдилар. Бир томонига ўқувчиларга топшириқ бериб, иккинчи томонига мени чақирдилар. Узлари эса утилган мавзуларни тушунтириб бердилар...

Мен узим ўқиган шахримиздаги 73-мактаб, ҳамда 32-ишчи ёшлар мактаби ўқитувчиларидан чексиз мин-

натдорман.

Мактабда ўқиб юрганимда тикиш, туқиш, гимнастика, кимё тугарақларига қатнашардим. Улғайгач шифокор бўлишни орзу қилардим. Оқ халат, оқ қалпоқ кийиб юришни жуда яхши кўрадим. Лекин отам мени математик бўлишимни хошладилар. Сабаби, узим табиатдан нимжон эдим. Отам ушанда: «Бонухон, оқ халат, оқ қалпоқ кийган билан шифокор бўлиб қолавермайсиз. Узингиз

жуда нозиксиз, сиз математик бўлинг» дегандилар. Отамнинг насиҳатлари билан аниқ фан билан шуғуллана бошладим ва бундан ҳеч қачон афсусланмайман.

— Сиз Республика ўқувчилар саройида «Қизиқарли ма-

тематика» тўғарагига аъзо бўлгансиз. Ҳозирда эса Саройда «Сунъий тафаккур» тўғарагининг раҳбарисиз. Тўғарақ ҳақида ҳам батафсил билишни истаймиз.

— Ҳа, ҳозирги кунда Саройда «Сунъий тафаккур» тўғарагини бошқараман. Аввало сунъий тафаккур тушунчасига бироз изоҳ берсам. Бу— мия фаолияти функцияларини урганган ҳолатда мукамал бажариш тизимларини яратиш дегани. Оддий сўз

билан айтганда, техник воситалар ёрдамида инсон аъзоларининг аксини яратиш. Роботлар ҳақидаги кинофильмларни куплаб кўргансиз, газета ва журналларда ўқигансиз. Жонсиз темир-роботнинг яратилиш тарихи бевосита сунъий тафаккурнинг иши. Тугарагимизга 17 нафар ўқувчи аъзо. Шўҳрат Олимжонов, Мурод Шарипов, Фарҳод Турсунбоев каби болалар 3 йилдан бери қатнашиб келишади. Улар компьютерда бемалол ишлаб, узлари дастур туза оладилар. Олимлар билан қандай гаплашсам, тугарагимиз болалари билан ҳам худди шундай гаплашаман. Сабаби, улар уткир зеҳнли, қобилиятли болалар. Умуман, математика жуда қизиқ, муъжизаларга бой фан.

— «Тонг юлдузи» мухлис-ларига тилакларингиз?

— Келажак доно, ақлли, билимдон болалар қулида. Фарзандларимизнинг ҳар томонлама камолот эгалари бўлишларини хошлайман. Айтишади-ку, бир тилни билган бир инсон, икки тилни билган икки инсон, деб. Билим олишсин, тил урганишсин, билимдонлик уларга ҳеч қачон панд бермайди.

Феруза ОДИЛОВА
суҳбатлашди.

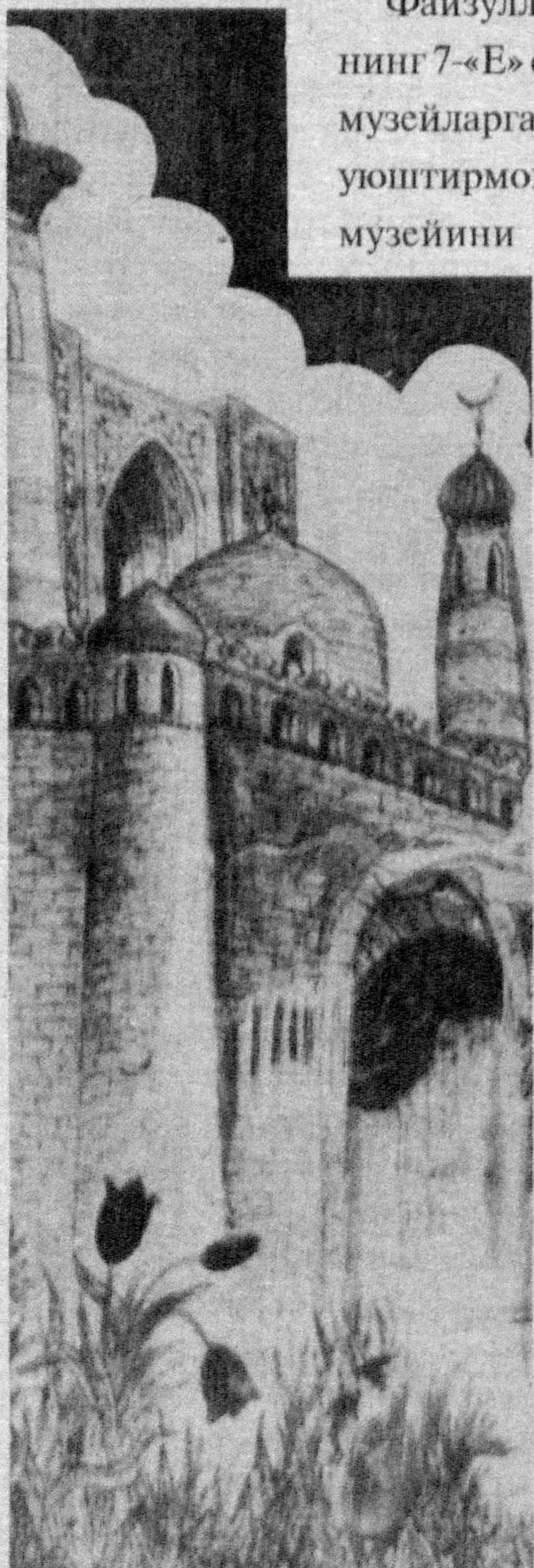
ҲАМ САЕҲАТ, ҲАМ ЗИЕРАТ

Файзулла Хужаев номли 32-урта мактабнинг 7-«Е» синф ўқувчилари таътил кунларида музейларга, тарихий обидаларга саёҳатлар уюштирмоқдалар. Улар Файзулла Хужаев уй-музейини бориб кўрдилар. Икки қаватли

уйнинг сержило безаги-ю бетакрор нақшлари ўқувчиларда ҳайрат уйғотди. Сўнгра болалар Арк ва Бухоронинг сўнги амири Саид Олимхоннинг ёзги қароргоҳи бўлган Моҳи-Хоссага йўл олдилар. Бу музейларда тарихий, археологик қазилмалар, қадимий буюмлар, кийим-кечаклар, зеби-зийнат ва тақинчоқларни куриб, халқимиз тарихи, унинг машҳур кишилари ҳақидаги ҳикояларни тингладилар.

Ҳам саёҳат, ҳам зиёратимиз ўқувчиларда катта таассурот қолдирди. 2500 йиллик туйини нишонлаш арафасидаги жонажон Бухоронимизнинг тарихий обидаларини куз қорачигидек асрашга сўз бердилар.

Ҳадича ҒАФУРОВА,
Бухоро вилояти, Ф. Хўжаев
номли 32-мактаб
ўқитувчиси

Эй фарзанд, билгилки, донишмандлар уйқуни кичик улим дебдурлар. Ул жиҳатдин улғон киши ухлогон киши билан баробардир ва бу икковининг ҳам ҳеч бири оламдан огоҳ эмаслар.

Кўп ухламоқ ёмон одатдурки, баданни суёт ва табиатни вайрон қилур, юзнинг суратин бошқа ҳолга айлантирур. Олти нарса кишига етишса, унинг юз суратини узгариради: бири дарҳол муясар булган шодлик, бири ногоҳ етишгон ғам, бири қаҳр, бири уйқу, бири мастлик ва яна бири қарилқур. Одам қари булса сурати узгаради, аммо бу узгариш бошқа турга киради. Аммо киши ухлагон вақтида тирик ёки улик деб ҳукм чиқариб булмас, яъни улғон кишига ҳукм йўқдир, ухлагон кишига

УХЛАМОҚ ВА ОСУДА БЎЛМОҚ ЗИКРИДА

ҳам ҳукм йўқдур.

Кўп ухлаш зиён қилганидек, ухлмаслик ҳам зарар қилур. Масалан, агар бир одамни етмиш икки соат, яъни уч кеча кундуз журттага ухлатмасдан олиб юрилса, тусатдан улим хавфи тугилади. Аммо ҳамма ишнинг улчови бордур. Чунки кеча ва кундуз йигирма тўрт соат булур. Шундан саккиз соатни ибодатга, саккиз соатни ишратга ва руҳни тоза қилмоққа ва саккиз соатни мана шу ун олти соат давомида қийналгон аъзоларга ором бермакка тайин этмоқ керакдур, токи аъзо ҳаракат такаллуфидин осуда булсин. Аммо жоҳиллар ушбу йигирма тўрт соатнинг ярмини уйқу билан утқариб ва ярмида бедор булурлар. Яъни ялқовлар икки ҳиссасида ухлаб, бир ҳиссасида узга ишга машғул булурлар. Оқиллар бир ҳиссасида ухлаб, икки ҳиссасида бедор булурлар.

Билгилки, кеча бандаларнинг роҳат ва осойиши учун яратилгон ва тан жон била тирикдур. Тан жоннинг маконидур. Жон унда мутамаккиндур.

Жоннинг уч хосияти бордур: ҳаёт, ҳаракат ва сукун (ҳаракатсизлик). Таннинг ҳам уч хосияти бордур: мамот (улим), сукун ва огирлик. Модомки жон тан била муттасилдур, кунгул танни уз хосияти била сақлар, ундан сўнг кунгил танга иш буюрар, гоҳ кунгил танни уз хосияти била ишдин

қуяр ва гафлатга чекиб, уйқуга элгар.

Таннинг уйқуга борғони бир қулаб тушгон уйдек булади. Уй қулагон чоғда ичида ҳар ким булса уни босиб қолади. Худди шунингдек уйқу ҳам кишининг ҳамма аъзосин босиб, гуе ер билан яксон қилур. Шунда қулоқ сўз эшитмас, куз ҳеч нарса кўрмас, бурун исни, оғиз мазани, қул юмшоқ, қаттиқ, огир енгилни билмас.

Уйқу беҳикмат яратилмади, балки барча ҳайвотнинг роҳат ва осойишлари учун яратилди. Аммо уйқу учун кўп сарф қилиб, кундузни кечага айлантормоқ, ҳикматдин эрмасдур. Аммо улуглар ёз фаслида чошт вақтни қайтула қилсалар раводур.

Насихатнома

филжумла, бизларга умримизнинг купрогин бедорликда утқармак керакдур, нединким, туганмас узоқ уйқу олдимизда бордур.

Недирким улғон била ухлогон баробардур, икковининг ҳам оламдин хабари йўқдир. Лекин бири ҳаёт уйқусидир. Аммо икковининг орасида бундай фарқни билмоқ керакдур.

Эрта туришни одат қил. Ҳар кишиким қуеш чиққунча уйқуда булса, ризқи кам булур...

Агар ишинг булмаса, кунглинг тиласа шикор томошасига борсанг сайд ва андозлик қилсанг раводур.

Лугат дафтарингизга ёзиб олинг

Осуда бўлмоқ - дам олмоқ
Коҳиллар - ялқовлар
Муттасил - туган
Чошт - тушга яқин вақт
Қайтула - чоштгоҳ вақтидаги уйқу
Филжумла - лунда қилиб гапирганда
Шикор - ов
Сайд андозлик - овчилик

— Ҳамдам ака, сиз узоқ йиллар давомида Туркистон тарихи, унинг арбоблари ҳақида илмий ишлар ёзгансиз. Ўқувчиларимизга шу хусусда қандай янги гапларни айта olasiz? Ўқувчиларимиз таъбири билан айтганда бизга қандай «совгалар» тайёрлаяпсиз?

— Абдурауф Фитрат асримиз бошида Туркияга бориб таҳсил олиб келган ва уша ерда дунёқараши шаклланган ёшлардан бири эди. XX аср бошида ўзбек бойлари тараққийпарвар ўзбек уламолари ва зиёлилари Туркистон келажagini ўйлаб энг иқтидорли болаларни Туркия, Россия Германияга ўқишга юборишган. Шу мақсадда улар хайрия жамиятини тузиб, савдо, тижорат намоёндалари маблағларидан фойдаланишган. Хусусан, тошкентлик муаллим, янги усул мактабини уз уйида очган Мунавварқори Абдурашидхонов болаларни чет элларга юбориб ўқитиш ишига бошчилик қилган. Асосий мақсад Туркистон келажаги учун зарур кадрларни етиштириб, улка истиқлоли учун кураш эди. Абдурауф Фитрат 1909 йилда Туркиядан қайтгач Бухорода ислохотлар утказиш, халқнинг кузени очиш ва улкани ривожланган давлатлар қаторига етказиш учун курашга бел боғлаган жадидлар сафига қўшилди. У Туркияда ўқиган кезлари илғор фикрловчи ёш турклар ташкилоти билан танишган ва уларнинг гоёларини узига қурол қилиб олган эди. Фитрат Бухородан худди узи каби тараққийпарвар зиёли Файзулла Убайдуллахужа ўгли билан танишади. Савдогарлар, хунармандлар ва зиёлилардан иборат ёш бухороликлар партиясини тузиш ҳаркати бошлайди. Бухорода ҳам, Туркистонда ҳам жадидлар Россиянинг мустамлака куллигидан озод қилиш, истиқлолга эришиш учун жиддий кураш кетмоқда эди. Бу кураш турли йуналишларда олиб борилди.

— Туркистонда ёш сарглар, Бухорода ёш бухороликлар, Хивада ёш хиваликлар деб аталган жадидларнинг (англик тарафдорлари) режалари ва кураш услублари ўша вақтдаги инқилобчилардан фарқланганми?

— Жадидлар билан инқилобчилар кураши уртасида узаро ухшаш ва қарама-қарши томонлар булган. Уларнинг мақсади подшо ҳокимиятини ағдариш ва республика урнатиш эди. Жадидлар бу ишни ислохотлар йули билан, инқилобчилар эса қузғолон воситасида амалга оширмоқчи булган. Асосий фарқ яна шунда эдики, жадидлар маърифатни синфий курашдан устун қўйишган. Улар мулкдорлар, бой табақаларни йуқотиш ниятида булшмаган. Инқилобчилар, шу жумладан, большевиклар умуман бойлар синфини йуқотишни исташган. Фитрат билан Файзулла Хужаев амир Бухоросида иқтисодий ва маданий ислохот утказишни, ҳокимлар, беклар, амалдорлар бебошлигини чеклаш, халққа солинадиган солиқлар миқдорини камайтириш ва умуман Бухорода эркин, ҳақчил тузум урнатиш учун курашишган. 1917 йил феврал инқилобидан сунг Фитрат, Файзулла Хужаев, Садриддин Айний каби ёш бухороликлар амир билан шу хусусда музокара юритишган. Амир уз юртида чекланмаган ҳокимият-

дан воз кечишни истамаган. Шунинг учун жадидларнинг уюштирган намоёишини тарқатиб юборди. Жадидлар етакчиларини қамокқа олди. Натижада Фитрат, Файзулла Хужаев Тошкентга қочишга мажбур булшди. Улар Бухорода ислохотлар утказиш учун амирга қарши курулди кучни ишлатишга қарор қилишди. Туркистонда октябрь тунгаришидан сунг ҳокимиятга келган большевиклар Бухоро жадидларидан усталик билан фойдаланишга қарор қилишди. 1918 йил март ойида ёш бухороликлардан иборат 200 киши қизил аскарлар қушини таркибда Бухорога юриш бошлашди. Файзулла Хужаев инқилобий қу-

ни эса вазир этиб тайинлади.

— Фитрат билан Файзулла Хужаев большевикларга нишонганми?

— Улар дастлаб большевиклар партиясига, шуро ҳокимиятига ишонишган. Истиқлолни ушалар қулидан оламин, деб куп уринишган. Шунинг учун ҳам Фитрат билан Файзулла Хужаев 1937 йилда эгаллаган юксак лавозимларидан қатъий назар НКВД томонидан қатагон қилинган. Чунки большевиклар бундай зукко одамлар вақти келиб уз халқини истиқлол сари эргаштира олиши мумкинлигини яхши пайқашган.

Гап шундаки, большевиклар Туркистон истиқлоли жарчилари булган жадидларнинг асосий мақ-

қатини амир Бухоросида иш кураётган ёш бухороликлар ҳам узига жалб қилди. Рус полицияси кенг агентура тармоғини юзага келтириб, Тошкентда узининг сиёсий идорасини ташкил қилди. Бу идорани Леонид Кретинский бошқарди. Унинг номи Туркистон район муҳофаза булими, деб аталган. 1907 йилдан 1917 йилга қадар фаолият курсатган бу идорани руслар «охранка», ўзбеклар эса «сиёсий идора» деб аташган. Ана шу идоранинг ҳужжатларида Туркистондаги истиқлолчилик ҳаракати ва унинг фаол намоёндалари ҳақида кенг жосуслик ахборотлари тупланган. Бундан ташқари, Туркистон генерал губернатори маҳкамасида ич-

ИККИ ПУЎТ ФОЖЕАСИ

Абдурауф Фитратнинг ҳаёти ва фаолияти олимларимиз томонидан тобора чуқур урганилмоқда. Ўзбек халқининг содиқ фарзанди, жамоат ва сиёсат арбоби, журналист, ёзувчи ва олим Фитрат ҳаётининг бизга яхши ёритилмаган қирралари ҳақида тарихчи олим Ҳамдам СОДИҚОВ мухбиримизга ҳикоя қилади.

мита раиси қилиб тайинланди. Бу қумитанинг барча аъзолари таниқли жадидлар, шу жумладан Абдурауф Фитрат ҳам эди. Ёш бухороликларнинг қизил аскарлар билан Бухоро остонасида пайдо булшши амирни курқитиб юборди. У жадидларга вакиллик юбориб, уларнинг барча талабларини бажаришни маълум қилди. Подшо армиясининг генерали унвонига эга булган амир Олимхон вақтдан ютиш мақсадида шундай қилди. Музокаралар пайтида у куч туплаб темир йул изларини, телеграф симларини кирқтирди. Амир қизил аскар ва ёш бухороликларни куршов халқасига олди. Уқдориси, озик-овқати тугаган қизил аскарлар орқага чекинди. Йулда уларни амир сарбозлари таъқиб этди. Ҳолдан тойган аскарларга амир одамлари бир талабни қўйишди. Абдурауф Фитрат билан Файзулла Хужаевни амирга-топширишса, уларни тусиқсиз Тошкентга утказиб юборишни ваъда қилишди. Аммо большевиклар узоқни кузлаб, амир таклифини рад қилишди. Уларга бу икки машҳур арбоб жуда керак эди. Тарихга «Колчсов юриши» сифатида кирган бу воқеа Садриддин Айнийнинг эсдаликларида ва машҳур «Куллар» романида уз аксини топган.

Фитрат билан Файзулла Хужаев Тошкентда 1920 йилга қадар яшади. Уларни большевиклар уз сафларига қабул қилишди. Бу икки истиқлол курашчиси шу тариқа большевиклар домига илинди. Улар қизил қушининг 1920 йил сентябридаги Бухорога юришида қатнашишди.

Шуро ҳокимияти Файзулла Хужаевни Бухоро республикаси ҳукуматининг бош вазири, Фитрат

садлари нима эканлигини яхши билишган. Уларнинг қулида Файзулла Хужаев, Маҳмудхужа Бехбудий, Абдурауф Фитрат, Мунавварқори Абдурашидхонов, Убайдуллахужа Асадуллахужаев каби маърифатпарварлар фаолиятига доир подшо полицияси маълумотлари сақланган. Асримиз бошидаёқ янги усул мактаблари ташкил қилиб, ёшларни чет элларга ўқишга юборган жадидлар мустамлакачи рус амалдорларини ташвишга солган эди. Тарихчиларнинг маълумотларига қараганда, аниқроғи, тадқиқотчи Саидакабар Аъзамхужаевнинг Туркистон мухторияти тарихига доир докторлик диссертациясида бу ҳақида батафсил маълумотлар берилган. 1907 йилда Туркистон улқаси маърифатпарварлари ҳақида катта ахборот эълон қилган француз армияси майори Лякост ва унинг Парижда эълон қилинган мақоласи Россия маъмуриятини жиддий таҳликага солган. Лякост 1906-1907 йилларда Туркистон сафарида қурган-кечирганларини ёзаркан, жадидларга катта баҳо бериб утган эди. У жадидларни «Ёш сарглар» деб атаган ҳолда, уларни Россия мустамлака тузумига қарши жиддий куч эканлигига эътиборни қаратган эди. Россия ҳукумрон доиралари бундан ташвишга тушиб, Тошкентга махсус тергов гуруҳини юборди. Алоҳида жандармлар корпуси подполковниги Николай Васильев полиция маслаҳатчиси Леонид Кретинский раҳбар булган бу гуруҳ Тошкентга келган кунданоқ биринчи эътиборни жадидлар фаолиятига қаратди. Айниқса, уларнинг диққатини тошкентлик Мунавварқори Абдурашидхонов жалб этди. Шунингдек, махфий, сиёсий разведка диқ-

қи ва ташқи разведка комиссияси ҳам ташкил этилиб, унга подполковник Николай Васильев бошчилик қилган. Рус мустамлакачилари янги усул мактабларини ёпишган, илғор йуналишдаги жадидларнинг газеталари — «Тараққий», «Хуршид», «Шухрат», «Садои Туркистон» каби ўзбек вақтли матбуоти қалдирғочлари парвозини тухтатиб қўйишди.

Рус мустамлакачилари ва уларнинг издошлари булган большевиклар ана шу сиёсатни изчил давом эттиришган. Миллий озодлик ҳаракати ва истиқлолчилик мафкурасининг ҳар қандай куринишларига қарши шайқатсиз чоралар куришган. 1919 йилда шахсан Ленин томонидан юборилган Туркистон комиссияси подшо Россия юборган гуруҳнинг ишнни давом эттирган марказнинг иккинчи десанти булган.

Бу десант рижкорона сиёсат юргизди. Фрунзе, Куйбишев, Рудзук, Гусьев, Боки, Элява каби большевикларнинг таниқли арбоблари Туркистонда истиқлолчилик ҳаракатини бугиб ташлаб, инқилобий мафкурани кенг ёйишга интилишди. Десанчилар улқанинг энг қузга куришган жамоат арбобларини — Турор Рижқулов, Низомиддин Хужаев, Файзулла Хужаев, Абдурауф Фитрат, Мунавварқори Абдурашидхонов кабилардан уз мақсадлари йулида фойдаланиш режасини ишлаб чиқишди. Улар ҳатто миллий ҳарбий қисмларни ҳам ташкил этиш гоёсини илғари суриб, гуёки миллий истиқлолни шуро ҳукумати беради, деб ишонтиришга уринишди. Шу мақсадда улқанинг олий ҳарбий-сиёсий органларига маҳаллий миллат вакилларини жалб этишди.

Абдурауф Фитрат таваллудининг 110 йиллигига

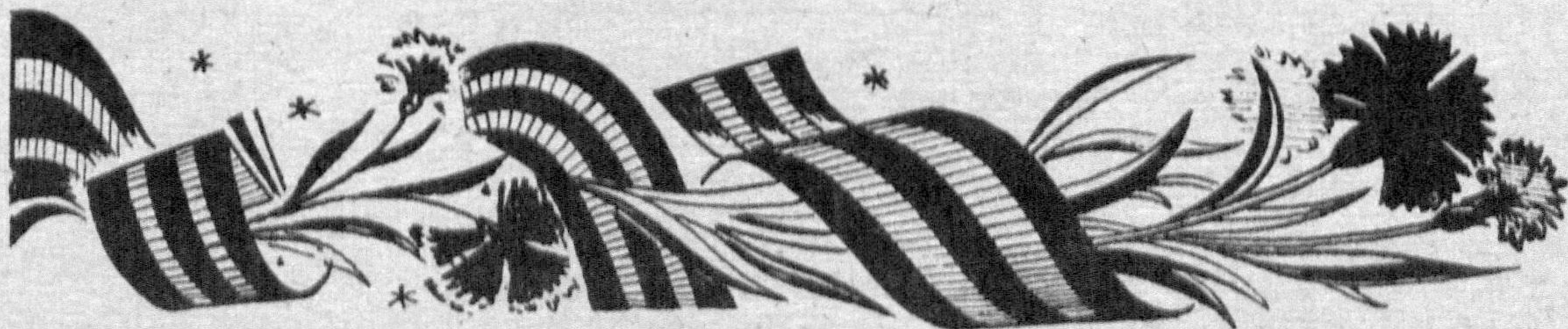
Десантнинг катта раҳбари Фрунзе Ленинга 1920 йил апрелида йуллаган телеграммасида Туркистонда асосан икки қудратли сиёсий йуналиш мавжудлигини ўқтириб утди. Биринчиси Фрунзе таърифича буржуа миллатчилиги, иккинчиси эса буюк рус миллатчилиги. Фрунзе ана шу икки йуналишга қарши кураш масаласида узига кенг вақолатлар суради. Десантчилар таниқли рус шовинистларини Туркистон улқасидан сургун қилиб, уларнинг урнига маҳаллий миллат одамларини пропорционал вакиллик принципи асосида бошқарув идораларига ишга қўйишди. Ана шу таъбир афғор оммада шуро ҳокимияти ҳақида ижобий тасаввур уйғота бошлади. Десантчилар Туркистондек бой улқани мустамлака ҳолида Россиянинг таркибий қисми сифатида ушлаб қолиш йулида ҳар қандай чора-воситалардан қайтишмади.

Фрунзе Файзулла Хужаев, Абдурауф Фитрат, Абдувоҳид Бурхонов, Садриддин Айний каби Бухоронинг таниқли арбобларини уз тарафига оғдиришга ва уларнинг жадидлар партиясини большевиклар партиясига қўшиб юборишга муваффақ булди. Айни шу арбобларнинг қули билан Бухородаги мустақил давлатни босиб олишга ҳаракат қилди. Унинг бу режаси 1920 йил сентябрида амалга ошди. Бухорода қизилларнинг ҳукумати — Бухоро халқ шуро жумҳурияти ташкил этилиб, унга раҳбарликка ана шу жадидлар қўйилди. 1920-24 йиллар давомида қизил мустамлакачиларга қарши курашаётган истиқлолчилар ҳаракатини тугатишда десант сопини узидан чиқарди. Большевикларнинг машъум ниятини Файзулла Хужаев, Абдурауф Фитрат яхши англаб, уларга қарши зимдан иш куришди. Шунинг учун ҳам 20 йилларнинг охири ва 30 йилларнинг бошларида матбуотда бу икки арбоб ҳақида тухматдан иборат мақоалар эълон қилинди. Партия курултойларида, Марказий Комитет пленумларида Файзулла Хужаев ва Фитратга қарши чиқишлар кучайди. Машъум «Наркомпрос иши», Бедриддинов, Қосимов, Иноғомов, «18 лар гуруҳи» компаниялари шундай қатагоннинг илк куринишлари эди.

Ўзбек халқининг содиқ фарзандлари Файзулла Хужаев ва Абдурауф Фитрат Шуро тузумининг — сохта мафкурага асосланган сиёсий тузумнинг қурбонлари булшди. Улар инқилобнинг нима-лигини тушуниб, Ўзбекистон истиқлоли йулида астойдил курашган фидокорлар эди. Эндиликда мустақил Ўзбекистон олимлари бу икки буюк сиймонинг урганилмаган фаолият қирраларини ёритмоқдалар. Халққа уларнинг бой мероси қайтарилмоқда.

— Мароқли суҳбатингиз учун ташаккур!

Феруза ЖАЛИЛОВА
суҳбатлашди.

«АМИР ТЕМУР

ХАКИДА 10

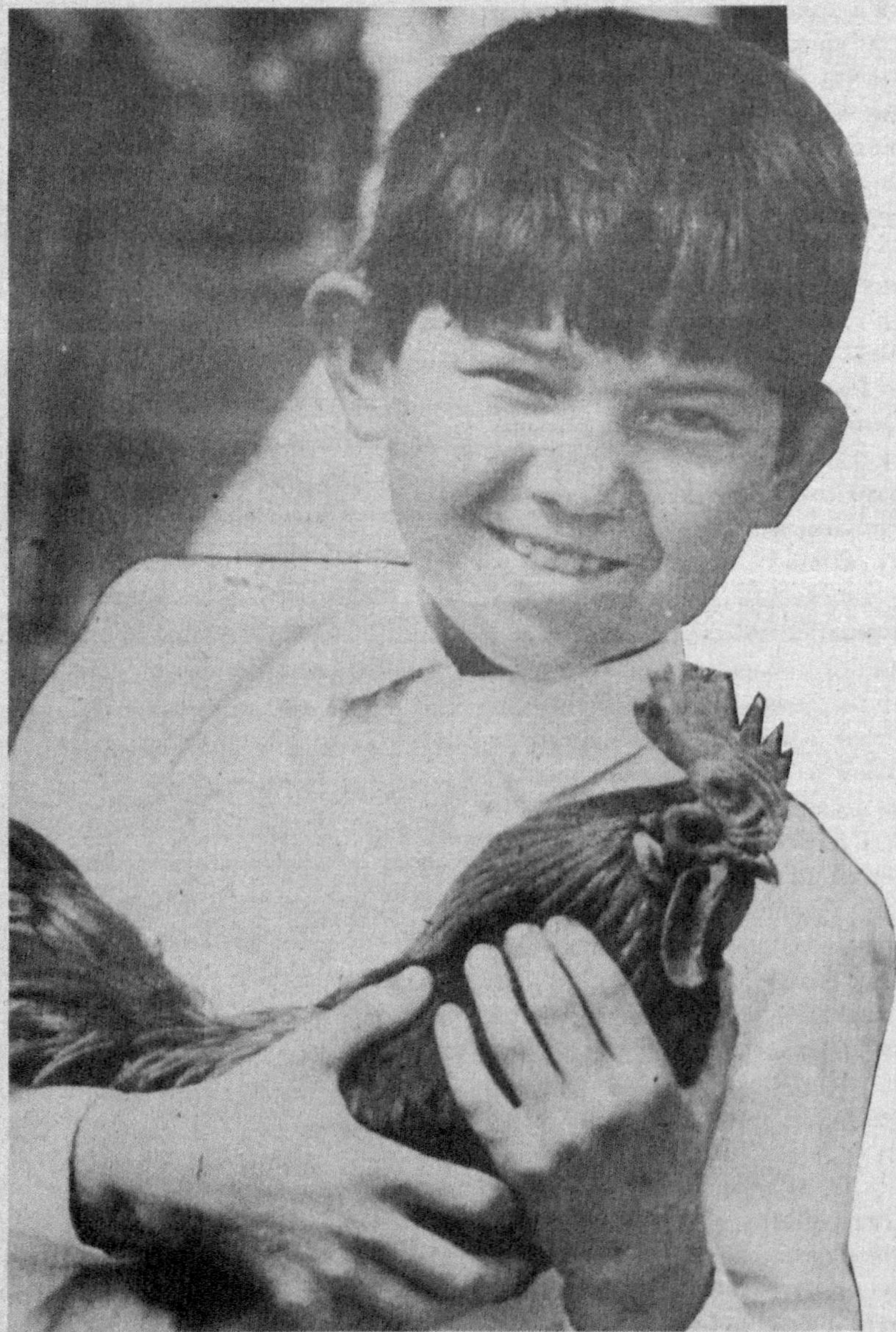
САВОЛ»

ВИКТОРИНАСИНИНГ

3-ТУР САВОЛЛАРИ

1. Амир Темур Мовароуннахр маркази этиб қайси шаҳарни таънаблаган?
2. Соҳибқирон неча ёшда биринчи марта сиёсатга аралаша бошлади?
3. Темур қайси йили Мовароуннахр ва Хуросоннинг ягона ҳокимига айланган?
4. 1380 йили Амир Темур Шаҳрисабзда нима барпо эттирган эди?
5. Соҳибқирон тугилган пайт табиатда қандай воқеалар содир булганини ривоятлар асосида тасвирлаб беринг.
6. Амир Темурнинг хотини Улжой Турконнинг асл исми нима эди ва нима учун уни бундай ном билан аташарди?
7. Соҳибқироннинг қанча угли булган? Уларнинг исмларини айтинг.
8. Амир Темур турк султони Боязид Йилдирим устидан қачон ва қасрда зафар кучган?
9. «Темур тузуклари» асари яна қандай номлар билан аталган?
10. Соҳибқироннинг қуйидаги ҳикматли гапини давом эттиринг: «Ботир жангда билинар, доно...»

Қаддини кериб юрар,
Ризқини териб юрар
Эрта билан қичқирар,
Ким кун ухлайди, билар,
Аканг хўроз, даканг хўроз...

Р.Альбеков сурат-лавҳаси

Хурматли таҳририят! Мен ҳам бошқа болалар қатори музқаймоқ ейшни ёқтираман. Айниқса, ёзинг ҳозирги жазирама дамларида музқаймоқ тановул қилиш танага роҳат баҳи эстади. Аммо унинг пайдо бўлиши ҳақида ҳеч нима билмайман. Иложи бўлса, музқаймоқнинг пайдо бўлиши ҳақида маълумот берсангиз.

Саидазим УМАРОВ
Андижон шаҳридаги А. Авлоний номли мактабнинг 6-синф ўқувчиси.

Ёшу қарининг олқишига сазовор булган, айниқса, болажонларимизнинг жонудили ҳисобланган ажайиб неъматлардан бири музқаймоқдир. Ёзинг иссиқ кунларида киши таомдан ҳам бурун бир донагина музқаймоқ ейшни афзал куради. Ёш болаларнинг музқаймоқни курса қувонганидан ча-

қарнайн замонасида ҳам мавжуд булган. Искандар Марказий Осиёни босиб олганида ерли аҳолининг иссиқ кунларда еб, куеш тафтидан сақланган фаройиб неъматни куриб, ҳайратта тушади. Босиб олган ерларини тарк этиб, Македонияга кетар чоғида эса Искандарнинг одамлари музқаймоқ тайёрлаш усулини ҳам

ким унинг асл ватани—Осиё ҳақида чуққ этмасди. Аксинча, кўплар музқаймоқнинг ватани деб Италияни тан олишар эди. XIX асрда эса музқаймоқнинг ватани деб Россияни аташди. Сабаби, 1845 йили Иван Излеров деган савдогар музқаймоқнинг янги турини кашф қил-

Музқаймоқнинг ватани

пак чалиб юборишларини айтмайсиэми?! Ушбу ажайиб, шифобахш неъматнинг тарихи қандайлиги ҳаммага ҳам маълум булмас керак. Тугри, айрим одамлар музқаймоқ Россияда, айримлар эса, Европада кашф этилган, деб ҳисоблайдилар. Аммо ҳар иккала тахмин ҳам хаго экан.

Музқаймоқ, маълум булишича, Шарқда, аниқроғи Ҳиндистонда кашф қилинган. Дастлабки музқаймоқлар кокос мевасининг сутига қор ёки муз қушилишидан вужудга келган. Эрон ва Марказий Осиёга тарқалган эса музқаймоқ оддий сутга ёки қаймоққа асал, ё булмас мураббо қушиш билан тайёрланган. Марказий Осиёда «яққаймоқ» деб аталган бу неъматта яна тухум, жавҳарлиму (лимон кислотаси) ҳам қушганлар. Сунгра тоғлардан тоза ях ва қор олиб тушиб, тайёр булган қоришмага солиб қуйганлар. Бир неча соатдан кейин эса қаттиқлашган ширин ва роҳатжон маҳсулотни лаззатланиб ейишган. Арабларда ҳам худди шундай усулда тайёрланган маҳсулот бор экан, унинг номи «алжелати» булиб, таом урнида ҳам истеъмол қилинаркан.

Музқаймоқ шу қадар қадимий неъматки, у ҳатто Искандар Зул-

езиб олиб кетадилар. Аммо Македонияда Шарқнинг бу роҳатбахш неъматини унчалик шухрат қозонмади. Бунга сабаб, ерларнинг иқлими салқинлиги булгани аниқ.

Музқаймоқ XIII асрдагина Европада лаззатли неъмат сифатида тан олинди. Машҳур италиялик сайёҳ Марко Поло Ҳиндистон ва Эронга қилган саёхатларида музқаймоқни ҳам қулга киритади ва уни махсус қузаларга солиб, Италияга олиб боради. Шарқнинг бетакрор маҳсулини татиб курган италияликлар дарров уни тайёрлаш услубини ургаиш оладилар. Куп утмай шу соҳада савдо қиладиганлар ҳам чиқиб қолди. XVI асрда музқаймоқнинг шухрати бутун Европада тарқаб булганди. 1630 йилда эса Парижда музқаймоқ сотувчи дуконлар пайдо булди. Шу тариқа музқаймоқ бутун жаҳонни уз тасарруфига ола бошлади.

1770 йилда Нью-Йорк, 1860 йилда Лондон аҳли музқаймоққа «қул булдилар». Бутун дунё музқаймоққа ҳамду сано ўқир, уни олқишлар эдию, ҳеч

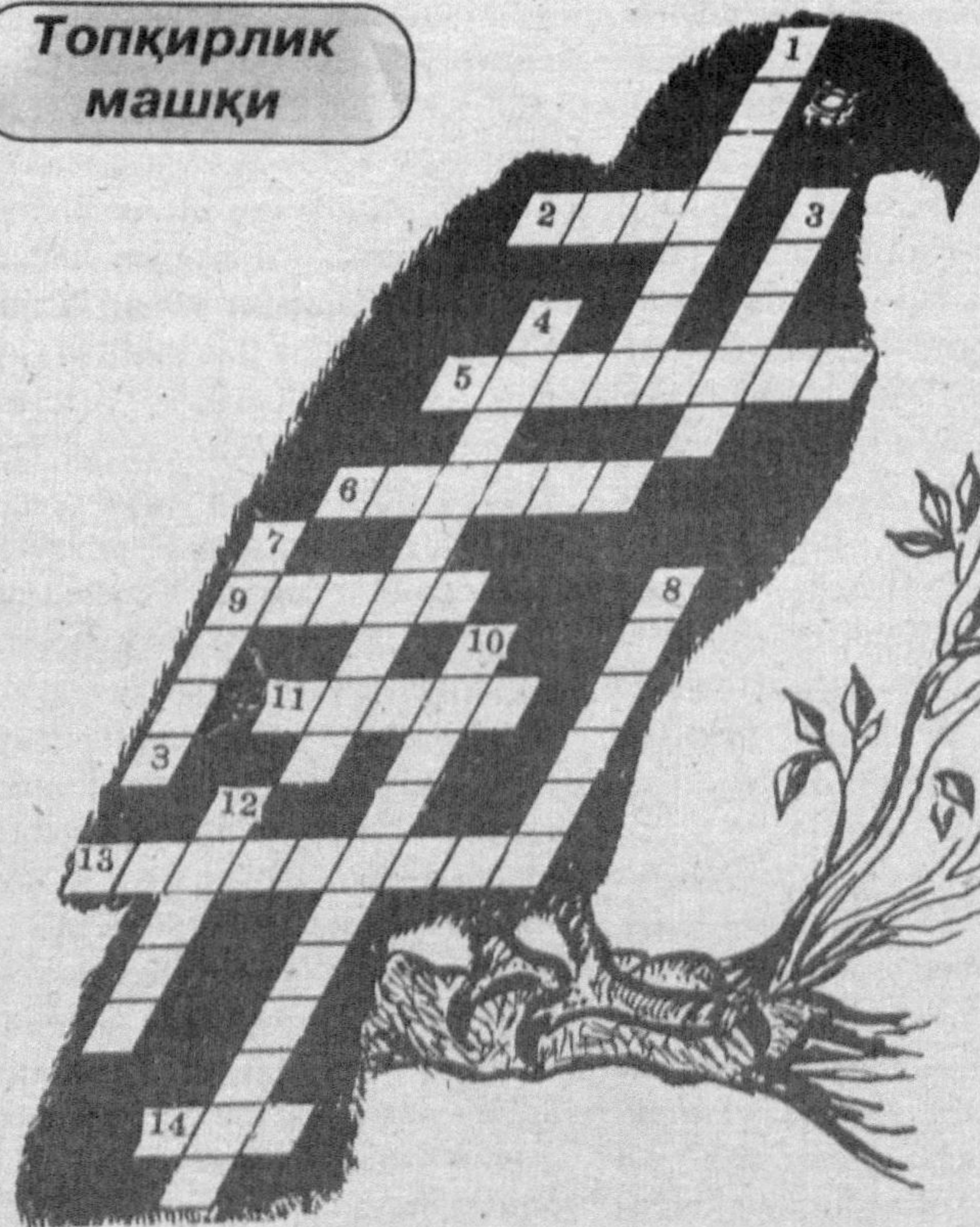
ди. Бу албатта, озиқ-овқат саноати соҳасидаги жуда катта кашфиёт эди. Излеровга ҳали ҳеч ким музқаймоқнинг янги турини уйлаб топмаганди. Аммо музқаймоқнинг асл ватани яна сояда қолиб кетди.

Музқаймоқнинг барча томонидан севиб истеъмол қилинишининг сабабларидан бири унинг ниҳоятда шифобахшлигидадир. Ичбуруғ ва дизентерия касалликларига айнан музқаймоқ даводир. Ошқозонда яра пайдо булиши ҳамда сил хасталиклари ҳам музқаймоқ билан даволанади. Шунингдек, музқаймоқни эндигина операция булган беморлар, ё булмас, озиб кетган, қони камайиб кетган кишилар купроқ истеъмол қилиши керак. Музқаймоқ инсонни бакуват, тетик, хушёр қилади. Бундан ташқари унда 15 фоизгача ёғ, 20 фоизгача шакар ва 70-80 фоиз оқсил моддаси: А, В, С, Д, Е дармондорилари, шунингдек инсон вужуди учун жуда фойдали фосфор ва кальций моддалари бор. Шарқнинг бу ажайиб ва бебаҳо неъматини анча-мунча дардга даволиги ва инсон ҳаётида алоҳида уринга эгаллиги билан жаҳон халқлари орасида обрў-этибор қозонган.

Хайрулло НУРИДДИНОВ.

ҚУШЛАР

Топқирлик машқи

Энига: 2. Ранг-баранг патли, «гадон» жануб қуши. 5. Қарғасимонлар оиласига мансуб, ола-була қанотли, думи узун парранда. 6. Турқовоқда боқилдиган сайроқи қуш. 9. Каптарлар туркумига мансуб, қафасда ҳам учрайдиган сайроқи қуш. 11. Овчилар қулга ургатиб фойдаланадиган йиртқич қуш. 13. Сарик тусли чумчуқсимон сайроқи парранда. 14. Буйни узун, хонакилаштирилган ёки ёввойи, йирик, сувда сузувчи қуш.

Буйига: 1. Дунёда энг кичик, Америка қитъасида тарқалган узун қанотли қуш. 3. Ўзбекистонда қишлайдиган, патлари тим қора, кучманчи қуш. 4. Баҳор даракчиси, ингичка қанотли, фойдали қуш. 7. Урдасимон буйни узун йирик сув қуши. 8. Балиқчилар туркумига мансуб, боши ва думи қора, тумшуги узун қуш. 10. Узун думли, митти парранда. 12. Осиёнинг жануби-шарқий урмонларида тарқалган, қирғовуллар оиласига мансуб қуш.

Машқни тугри ҳал этган булсангиз, қуйидаги рақамларда яширинган (биринчи рақам жавоб сўз тартибини, иккинчиси ҳарф тартибини англатади) муаммони ҳал этинг. Бунда ибратли сузлар аён булади.

- 3-1, 9-2, 7-5, 11-5, 5-2, 13-3.
- 6-1, 2-4, 14-3, 6-5, 1-4, 10-11, 12-3.
- 4-4, 2-2, 12-5, 8-1, 10-1, 9-3, 5-4, 13-1.

Тузувчи: Фозилжон ОРИПОВ.

ТОНГ ЮЛДУЗИ
Ўзбекистон болалари ва ўсмирларининг газетаси

Бош муҳаррир
Умида АБДУАЗИМОВА

Таҳрир хайъати:
Наримон ОРИФЖОНОВ,
Омон МАТЖОН,
Гулнора ЙЎЛДОШЕВА,
Марат ШАФИЕВ,
Феруза ЖАЛИЛОВА.

ИВМ компьютерида терилди ва саҳифаланди. Оффсет усулида босилди. Ҳажми 1 боёма табок. Буюртма — Г-0317. 7691 нусхада босилди. Қоғоз бичими — А-3. Босишга тошириш вақти 19.00. Тоширилди — 18.30.

• Рўйхатдан ўтиш тартиби № 000137
• Мавзиви: 700083,
• Тошкент шаҳри,
• Матбуотчилар кўчаси,
• 32-уй.
• Телефон:
• 33-44-25